

Familjekonstellationer i högläsningböcker

- en kvalitativ innehållsanalys av två barnböcker

Family constellations in read aloud books: A qualitative
content analysis of two children's books

Sandra Lundberg

Student

Vt 2017

Examensarbete, 30 hp

Grundlärarprogrammet F-3, 240 hp

Abstract

Studiens syfte har varit att undersöka vilka familjekonstellationer som representeras i två barnböcker och hur dessa konstellationer framställs. Två av de åtta mest lånade barnböckerna i åtta skolbibliotek ligger till grund för en kvalitativ innehållsanalys. Resultatet, grundat i socialkonstruktivistisk teori och queerperspektiv, visar att barn som lever i andra familjekonstellationer än den heterosexuella kärnfamiljen eller med en ensamstående mamma inte får sin familjesituation bekräftad genom texterna. Resultatet visar även att det heteronormativa draget är starkt. Både mamma och pappa har centrala roller genom närvaro och delaktighet i barnets liv. Mamman framställs i högre utsträckning som den vårdande föräldern och pappan som den skyddande och ekonomiskt ansvarige. I diskussionen problematiseras resultatet kring vad det kan få för konsekvenser om representationen av andra familjekonstellationer än den heterosexuella kärnfamiljen inte är lika utbredd.

Nyckelord: familjekonstellationer, familjeroller, barnlitteratur, textanalys, heteronormativitet

Innehållsförteckning

1 Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställningar	6
2 Litteraturgenomgång	7
2.1 Begreppsdefinitioner.....	7
2.1.1 Familjekonstellationer.....	7
2.1.2 Högläsning	7
2.1.3 Barnlitteratur.....	8
2.2 Om att läsa skönlitteratur	8
2.3 Konstruktioner av genus, sociala strukturer och jämställdhet i barnlitteraturen.....	10
2.4 Om olika sätt att se på familj	11
2.5 Barnlitteraturens utveckling och familjekonstellationer genom tiderna	12
3 Teoretiska utgångspunkter	15
4 Metod och material	18
4.1 Urval och avgränsningar	18
4.2 Kvalitativ analysmetod	19
5 Resultatredovisning och analys	21
5.1 Våffelhjärtat av Maria Parr	21
5.1.1 Resultat	22
5.1.2 Analys av resultatredovisning.....	28
5.2 Hedvig! av Frida Nilsson.....	31
5.2.1 Resultat	31
5.2.2 Analys av resultatredovisning.....	36
5.3 Sammanfattande analys	39
6 Diskussion	41
Litteraturlista	45

1 Inledning

I Sverige idag finns många olika former av familjekonstellationer. Människor lever i kärnfamiljer, regnbågsfamiljer, bonusfamiljer, frångilda familjer, singelfamiljer och särbor (Odenbring, 2014:10). Kärnfamiljen är främst förekommande familjekonstellationen statistiskt sett men att definiera familjebegreppet utifrån endast det kriteriet skapar en ensidig uppfattning som dessutom riskerar att exkludera grupper i samhället som lever i andra familjekonstellationer (Johansson, 2009:82-83).

Kunskaper om omvärlden och oss själva är inte statiska. De skapas och omskapas i samspel med andra. Alla kvinnor och män har en föreställning om hur ett jämställt liv ser ut och bär med sig könsroller mer eller mindre medvetet. Förhållanden i det svenska samhället återspeglas i skolorna och mångfalden måste ges plats där. Hur vi som professionella bemöter och förhåller oss till olika företeelser i samhället speglar i många avseenden egna föreställningar och attityder vilka hänger samman med våra erfarenheter och bilder av dessa. I Lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever står att *”Inget barn och ingen elev skall diskrimineras på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder.”* Skolan har ett stort ansvar att verka för alla elevers lika rättigheter och möjligheter och att varje barn blir bekräftat hör därmed till den professionella lärarrollen. Jag tror att barnlitteratur fungerar som ett utmärkt verktyg i skolan för att arbeta aktivt för att förhindra reproducering av normer av exempelvis familjen som social konstruktion. Till stor del ligger ansvaret på den enskilda läraren att reflektera över de böcker som används i undervisningen.

Utifrån egna erfarenheter från den verksamhetsförlagda utbildningen har jag uppmärksammat förekomsten av ett heteronormativt drag i undervisningen. Exkludering och inkludering är heteronormativitetens två bärande principer där det i båda fallen handlar om ett osynliggörande av det som faller utanför normen (Rosenberg, 2002:100). Dessa observationer skapade en nyfikenhet hos mig att ta reda på vilka familjekonstellationer lågstadiel elever möter i högläsning böcker och på vilka sätt familjen framställs i dessa böcker.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att bidra till en ökad insikt om den bild av samhället, med specifikt fokus på familjekonstellationer, som konstrueras i barnlitteratur.

De frågeställningar jag utgår ifrån för att komma fram till detta är:

- Vilka familjekonstellationer finns representerade i de utvalda högläsningböckerna?
- På vilka sätt framställs familjekonstellationerna i de utvalda högläsningböckerna?
 - Vilken/vilka bilder av familjen framställs?
 - Hur beskrivs familjemedlemmarna?
 - Vilka likheter och olikheter finns i framställningen av de olika familjekonstellationerna?

2 Litteraturgenomgång

Detta avsnitt inleds med en definition av centrala begrepp. Vidare tas allmänt om att läsa skönlitteratur och att läsa skönlitteratur i skolan upp. Därefter presenteras familjebegreppet och tidigare forskning om konstruktioner av genus, sociala strukturer och jämställdhet i barnlitteratur. Avslutningsvis redogörs för tidigare forskning kring barnbokens utveckling och familjekonstellationer i barnlitteraturen.

2.1 Begreppsdefinitioner

2.1.1 Familjekonstellationer

När man talar om familj är det ofta synonymt med kärnfamiljen, något som Ahlberg (2008) tar upp i sin avhandling. Kärnfamilj är en familj bestående av en mamma, en pappa och deras gemensamma barn som bor i hemmet. Det är långt ifrån givet att barn växer upp i en kärnfamilj, då Sverige idag visar en väldig variation av olika familjekonstellationer. Ett exempel på fler familjekonstellationer är den ensamstående föräldern, en familj med en mamma eller pappa som är ensamstående med barn boende i hushållet. Ytterligare ett exempel är storfamiljen, som är större än kärnfamiljen. Den kan vara utvidgad med släktingar eller sammansatt av två eller flera kärnfamiljer. (Ahlberg, 2008). Sedan finns det regnbågsfamiljer, vilket Malmquist, Hydén & Zetterqvist Nelson (2012:139) beskriver som ett komplext begrepp som inte går under någon helgjuten kategori. Begreppet regnbågsfamilj innefattar ensamstående föräldrar, adoptiv- och fosterföräldrar, samkönade par med barn och bonus- alternativt länkade familjer.

2.1.2 Högläsning

Då begreppet högläsning används i uppsatsen syftar det till när någon, antingen en vuxen eller ett barn, läser högt för andra ur en bok eller annan text (Dominković, Eriksson & Fellenius, 2006).

2.1.3 Barnlitteratur

Barnlitteratur syftar i denna uppsats till litteratur skriven och marknadsförd för en avsedd barnpublik. Barnlitteratur innefattar samtliga böcker riktade till barn i åldrarna 0-18 år (Nikolajeva, 2004:13;15, Kåreland, 2001:11-12, Hellsing, 1999:16). Barnlitteratur i sig är inte en genre, om man med genre syftar till en text med återkommande definierbara och tydliga drag, menar Nikolajeva (2004:13;15). Däremot finns olika genrer inom barnlitteraturen. Svensk barnlitteratur som begrepp innefattar verk skrivna av svenska författare såväl som översättningar från andra språk (Kåreland, 2001:11).

2.2 Om att läsa skönlitteratur

En syn på vad lärande innefattar är att utvecklas och bli reflekterande kring omvärldens olika perspektiv. Med det i åtanke poängteras att det alltid i ett pedagogiskt sammanhang, oavsett avsikt till användandet, ska finnas en bakomliggande medveten eller spontan plan att utveckla barns färdighet (Pramling, Samuelsson, Klerfelt & Asplund Carlsson, 1993:15).

Kathleen McCormick menar (refererad i Kåreland, 2015:196) att en skönlitterär text har en allmän och en litterär repertoar. Den allmänna står för värderingar, normer och kulturella vanor, medan berättarteknik och språkbruk är exempel på den litterära repertoaren. Den viktiga uppgiften att underlätta interaktionen mellan texten och eleverna har läraren som ska se till att elevernas repertoar inte ligger för långt ifrån textens. Nussbaum (refererad i Kåreland, 2015:100) hävdar att det kan vara personlighetsutvecklande att läsa skönlitteratur, både på ett individuellt och kulturellt plan. Tolerans mot det främmande samt ifrågasättande rörande den egna kulturen kan vinnas genom litteraturen. En text har en poäng, ett budskap eller en sensmoral som via orden förmedlas till läsaren. Budskapet är inte utskrivet direkt i texten utan riktas från en avsändare till en mottagare genom en kommunikationsakt (Asplund Carlsson & Pramling, 1995:32-33). Som Nettervik (1994:13) påpekar, om man ser på skönlitteraturens roll och betydelse för individen, är det en angelägenhet för lärare och

andra ansvars-kännande vuxna att visa intresse och bry sig om hur en barnbok är skriven och illustrerad.

Skönlitteratur, med barnlitteraturens ursprungliga huvudsyfte att uppfostra och undervisa, har en fortsatt viktig roll i skolan (Nikolajeva, 2004:20). Barn som läsare och konsumenter av litteratur i bland annat skolan fick en större betydelse under 1960-talet men genombrottet för forskning om dess roll i skolan kom under 1970- och 80-talen (Kåreland, 2013:109). Litteraturläsning i skolan är en omdiskuterad fråga. Med vilka metoder och vilken slags litteratur undervisningen ska innehålla samt litteraturläsningens plats i skolan diskuteras frekvent. Som kan läsas i kursplanen för svenska i grundskolan har skönlitteraturen en plats i undervisningen där arbete med litteratur kan ge möjlighet till empati och förståelse för andra (Skolverket, 2011). Detta menar Kåreland (2013:109) i sin tur kan leda till att rotade värderingar och attityder omprövas. Skönlitteraturen kan ge motbilder till exempelvis stereotypa könsroller och odemokratiska förhållanden framhåller författaren. Sociala förändringar som sker i samhället speglas i barnboken där barnlitteraturens utveckling kan ses gå från en idealistisk realism till en alltmer samhällskritisk realism (Kåreland, 2013:47;58).

Litteraturämnet är, enligt Molloy (refererad i Kåreland 2013:128), genusimpregnerat vilket förklaras som att ämnet är genomsyrat av föreställningar och värderingar som har med genus att göra. Skribenten gör gällande att vilka böcker elever får ta del av genom svenskundervisningen har betydelse för deras syn på genus. En differentiering och breddning skedde under 1800-talet där barnlitteraturen kategoriserades i olika genrer och typer av berättelser som ofta byggde på barnets kön, ålder och samhällsklass. Den klassiska pojk- och flickboken uppstod och fortsatte ända in på 1960-talet att följa det traditionella mönstret. Feminismens framväxt under 60-talet med efterföljande könsdebatt hade till viss del påverkan på lanseringen av litteratur som ville nå läsare av båda könen (Kåreland, 2013:50). Andra studier visar att texturval och även undervisningen i skolan inte ger elever möjlighet att läsa med igenkänning eller identifikation. En underrepresentation av flickor i litterära texter noteras av flertalet forskare där det följaktligen finns tydliga könsskillnader när det kommer till

skönlitteraturen i skolan. Detta framgår i lärares litteraturval och i elevernas engagemang för läsning (Kåreland, 2013).

2.3 Konstruktioner av genus, sociala strukturer och jämställdhet i barnlitteraturen

Odenbring (2014) har i sin artikel analyserat hur den jämställda familjen skildras i Emma-böckerna, av barnlitteraturförfattaren Gunilla Wolde. Odenbring beskriver i sin artikel en teoretisk förståelse av kön som pågående sociala och kulturella processer. På samhällsnivå finns det sociala strukturer som bland annat grundas på hierarkier baserat på kön, men även faktorer som klass och etnicitet är sådana exempel. Upprepade könsmonster ses som ytterligare exempel på sociala strukturer. Författaren menar att symboliskt innebär det att maskulinitet och femininitet är en dikotomi, då de konstrueras som motsättningar till varandra. Maktrelationen innebär även att maskulinitet är överordnat femininitet. Samverkan mellan olika strukturer har betydelse för hur kön konstrueras vilket medför att det i teorin finns flera former av maskulinitet och femininitet (Odenbring, 2014:2). Debatten om jämställdhet kom under 1970-talet att växa där frågor som berörde kvinnor och mäns lika rätt att påverka sina liv och möjlighet att kombinera familj och arbete sågs som viktiga. Att fler kvinnor började förvärvsarbete är ett exempel på en strukturell samhällsförändring som skedde under 1960- och 1970-talen vilket förutsatte att även männen tog ett större ansvar för familjen (Johansson, 2012). Trots att kvinnor arbetar utanför hemmet har de fortsättningsvis tagit största ansvaret för hem och barn medan mannen har haft rollen som skyddande och ekonomiskt ansvarig för familjen. Studier visar att män i större utsträckning än tidigare är delaktiga i hushållsarbetet, även om det fortfarande är kvinnorna som har huvudansvar (Odenbring, 2014:5). När det gäller hushållsarbete pekar forskning på att män överdriver sina insatser. Istället ägnar sig papporna åt att leka och prata med sina barn (Johansson, 2012).

2.4 Om olika sätt att se på familj

I linje med samhällets utveckling så har även synen på familjen förändrats. Att definiera ordet familj är svårt, menar Johansson (2009:15). Det är inte självklart vad en familj är då familjen förändras, det finns flertalet olika familjebildningar och det skapas nya sätt att göra familj. Av denna åsikt är så även Bäck-Wiklund & Bergsten (1997) då de menar att begreppet ”familj” inte innefattar en entydig definition utan kan inrymma ett spektrum med alltifrån en förälder med ett barn till en större krets av exempelvis släkt. Ahlberg (2008:16) exemplifierar ett antal sätt att se på familj. Ett sätt är att se på familjen som en fast och tydligt avgränsad enhet bestämd utifrån biologi och blodsband. Ett annat är en syn på familj som en grupp med gemensamma resurser och ytterligare exempel är när familj betraktas som något föränderligt och flytande eller när familjen ses som ett nätverk, bestående av sociala relationer. Bäck-Wiklund & Johansson (2012:17-27) menar att om man samlar och presenterar olika familjer under begreppet nätverksfamilj¹ kan det bidra till att familjebegreppet som en sluten social enhet luckras upp. Författarna anser att det leder bort från diskussionen om kärnfamiljens vara eller icke-vara till att istället visualisera att människans samlevnad är en del i en samhällsprocess där föreställningar om kön och identitet utmanas. De olika synsätten behöver inte utesluta varandra utan kan ofta överlappa varandra (Ahlberg, 2008:16). Verkligheten och synen på familj är många gånger hos den enskilda personen baserat på den familjepraktik man känner till och förstår. Johansson (2009:82-87) menar att det är vanligt att se bilden av den egna familjen och göra jämförelser utifrån ens egna förståelse av familjebegreppet. Tankar kring familjemedlemmar tror Johansson framförallt går till den närmsta familjen först, med andra ord barn och föräldrar, men att de kan sträcka sig längre och även inrymma släkt.

Sedan mitten av förra seklet har det svenska familjemönstret ändrats. Bland annat har antalet skilsmässor ökat och nya familjekonstellationer blivit vanligare och mer accepterade. Människor som är samboende utan att vara gifta, är ensamstående föräldrar eller lever i samkönade eller ombildade familjer är vanligare i motsats till de gamla familjemönstren (Ahrne, Roman & Franzén, 2008:111-112). En ökad andel skilsmässor

¹ Nätverksfamilj, där familjen förgrenar sig, växer och kopplas ihop på nya sätt (Bäck-Wiklund & Johansson, 2012:15)

är en tendens sedan 1970-talet där det är vanligast att barnen bor med modern efter separationen. Modern ansvarar för barnen och pappan blir ofta en deltidsförälder som träffar sina barn då och då (Johansson, 2012). Trots förändringar, såväl politiska som juridiska, visar familjeforskning att det fortfarande finns strukturella orättvisor baserat på kön, klass, etnicitet och sexualitet. Detta gäller även familjen som med rådande normer och värderingar fortfarande har benägenhet att fastställa föreställningar om kön och därmed skapa en oförenlig fördelning av arbete både i hemmet och på arbetsmarknaden (Johansson, 2012; Odenbring, 2014). Förändringarna till trots anses kärnfamiljen vara norm och ideal när det gäller familj (Ahrne, Roman & Franzén, 2008:111). Det är den mest vedertagna familjekonstellationen, nästintill världsbilden av en familj, och är den som oftast visas i filmer, i böcker och på tv, enligt Johansson (2009:82-87). Om andra familjekonstellationer visas handlar det många gånger om att lyfta fram problemen i dessa. Kärnfamiljens starka position i mediekulturen har behållits, anser Johansson, trots den breda variationen av familjekonstellationer i samhället. En tredjedel av Sveriges befolkning ingår i en annan konstellation än kärnfamiljen men trots detta är kärnfamiljen starkt etablerad i människors uppfattning om vad en familj är. Även Jonsson Malm (2011:34-35) belyser i sin doktorsavhandling att kärnfamiljen är ett västerländskt ideal men påpekar även risken att ojämlikheter återskapas i samhället genom framhållning av kärnfamiljen som norm. Det kan exempelvis leda till att andra familjeformer betraktas som mindre värda.

2.5 Barnlitteraturens utveckling och familjekonstellationer genom tiderna

Den äldsta barnlitteraturen hade främst, om inte enbart, ett pedagogiskt syfte där värderingar och normer kunde läras in (Kåreland, 2001:25). Barnboksproduktionen växte under 1700-talet och ökade kraftigt under 1800-talet. I mitten av 1800-talet växte vardagsrealismen fram, som en protest mot romantikens barnboksuppfattning som värdesatte fantasi högt, och kom att bli ett vanligt förekommande inslag i barnlitteraturen. Verklighetsskildringen var dock begränsad och handlade främst om borgar- och överklassbarnens vardag som till största delen var fri från större konflikter (Kåreland, 2013:49). 1945 fick den moderna svenska barnboken sitt genombrott

(Kåreland, 2013:57). Barnlitteraturens utveckling framåt är till stor del tack vare biblioteken. Under tidigt 1900-tal började barnbibliotek i större utsträckning att växa fram vilket fick till följd att fler barn kunde få böcker. Med en vilja att väcka läsintresse hos fler barn grundades barnbiblioteket Saga år 1899 med syfte att ge alla barn möjlighet att ta del av kvalitetslitteratur (Kåreland, 2015:18; Kjersén Edman, 2002:81). 1970-talet var ett decennium av betydelse för barnbokens utveckling då bland annat barnlitteraturen 1970 blev ett universitetsämne som sedan dess ingått som ett obligatoriskt moment i lärarutbildningen för blivande svensklärare, vilket gjort att nya perspektiv och synsätt införts (Kåreland, 2001:11, Kåreland, 2013:113).

Att äldre barnlitteraturs skildringar av familjen, särskilt under 1940- och 50-talen, är idylliska har påpekats ofta men samtidigt har det inom barnlitteraturen funnits barn med andra familjeförhållanden. Elsa Beskows Peter och Lotta och Pippi Långstrump ges som exempel där Peter och Lotta lever med, som författaren skriver, tre tanter i skilda kulörer och Pippi som ensamstående (Kjersén Edman, 2002:77). Under 1960-talet och framåt kunde en mer nyanserad skildring av människor och deras öden skådas, där tabubelagda ämnen som exempelvis könsroller, familjekonflikter och skilsmässoproblem fann vägar in i barnlitteraturen (Kåreland, 2001:99;120). Många sociala förändringar har skett i samhället genom tiden, vilket även barnboken och dess utveckling återspeglar. Även förändringar i familjestrukturer kan observeras i barnlitteraturen där kärnfamiljen numera samsas med andra familjeformer. Författaren påpekar att kärnfamiljen dominerar i dagens barnböcker, men att representation av ensamstående föräldrar ökar (Kåreland, 2013:47). Kjersén Edman (2002:78) samstämmer i påståendet att familjen som förekommer i många moderna barn- och ungdomsböcker inte är den traditionella kärnfamiljen. Nikolajeva (2004) instämmer men tar upp att familjen inte sällan har en liten roll i barnboken, och att barnet i dess olika äventyr är det huvudsakliga fokuset. Att olika familjekonstellationer konstrueras och ges utrymme i barnlitteratur verkar forskning visa motsättningar på. Jenny Johannesson (2007) har i sin C-uppsats undersökt svensk barnlitteratur utgiven år 2006 och tittat på hur olika familjekonstellationer framställts. Det framkommer i hennes uppsats att kärnfamiljen dominerar, den ombildade familjen förekommer i liten utsträckning och familjer som inte konstrueras som den heterosexuella

kärnfamiljsnormen saknas helt. I en uppsats på D-nivå har Magnus Blomquist (2007) undersökt de mest utlånade bilderböckerna under år 2005 och 2006 på Stockholms stadsbibliotek och, ur ett queerteoretiskt perspektiv, vill han belysa heteronormativiteten i bilderböcker.

3 Teoretiska utgångspunkter

Uppsatsen har en hermeneutisk förståelsegrund och teoretiska utgångspunkter för min analys har hämtats från socialkonstruktivism, feminism och queerteori, där de teoretiker som främst refereras till är Judith Butler och Yvonne Hirdman. De berör frågor om att verkligheten vi lever i och uppfattar är socialt konstruerad.

Konstruktivismen, och mer specifikt social konstruktion som begrepp, presenterades i ett verk av Peter L. Bergers och Thomas Luckmann (1966:51-55) som en social teori med syfte att förklara människors sociala verklighet i den meningen hur människan formar och uppfattar verkligheten. Wenneberg (2010) menar att utgångspunkten är att verkligheten vi lever i och uppfattar är socialt konstruerad. På liknande sätt menar Alvesson & Sköldberg (2008) att det, i forskning med denna utgångspunkt, handlar om att diskutera eller visa på hur olika konstruktioner ser ut och också hur de konstruktionerna har uppkommit. I denna studie blir detta relevant då syftet är att analysera hur familjen, i barnlitteratur, konstrueras och framställs. Verkligheten kan, i varje given situation, tolkas utifrån ett flertal perspektiv och på den hermeneutiska förståelsen grundar sig uppsatsen. Hermeneutik betyder tolkningslära där tolkning i en skriven text kan ses som ett sätt att förstå vad som egentligen sägs (Halvorsen, 1992; Esaiasson, Gilljam, Oscarsson, Towns & Wängnerud, 2017). I denna studie kommer textanalyserna att tolkas och förstås genom socialkonstruktivistiska perspektiv som beskrivits. En medvetenhet om att verkligheten kan tolkas på flera sätt är viktigt att påpeka. Barnboksförfattaren har konstruerat texten när den skrivs, men det är jag som läsare som själv tolkar det skrivna och därmed skapar verkligheten, så som den ter sig konstruerad för mig.

Hirdman (1988:54) menar genus ständigt finns närvarande. Manligt och kvinnligt ges som exempel på vad som ses som en social konstruktion. Då studien bland annat syftar till en textanalys av hur medlemmar i familjen beskrivs kan förståelse för synen på manligt och kvinnligt som en social konstruktion vara relevant. Yvonne Hirdman (1988:49) introducerade genus som begrepp för det sociala könet och i sin teori utgör genusystemet mönster som säger att kvinnor är på ett visst sätt och män på ett annat. Hirdman pratar om detta utifrån tankar om dikotomi och hierarki. Dikotomi innebär att

könen inte ska blandas utan istället hållas isär, med andra ord delas upp. Detta ligger till grund för arbetsfördelningen mellan könen och i föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt. Hierarki syftar på mannen som normbärare och det mänskliga subjektet inom alla områden. Kvinnan framställs som könet, objektet och den biologiska varelsen. Hirdman har också myntat begreppet genuskontrakt vilket är det som sätter ramarna för hur långt vi kan sträcka oss inom vårt genus. Kontrakten kan vara till fördel men också begränsande. Kön och genus är socialt och kulturellt konstruerade föreställningar vilket kan förstås som att man inte föds med ett kön, det är något man blir.

Paralleller kan såväl dras till queerteorin som grundar sig i en syn där jaget skapas i relation till andra. Det finns ingen ursprunglig fast manlighet, kvinnlighet eller sexualitet utan ses som ordnad av nuvarande diskurser². Queerteoretikern Judith Butler menar att det är upprepade handlingar som skapar oss till kvinnor och män (Butler, 2007). Den heterosexuella matrisen, som Butler använder, spelar roll i konstruktioner av relationer, bland mycket annat menar teoretikern. Heterosexualitet menas sexuell dragning till motsatt kön vilket medför att båda könen förväntas efterfråga varandra. Butler menar att den heterosexuella matrisen kan vara tvingande och begränsande ur olika aspekter. För att beskriva queerteorin så är det inte en teori i sig utan ses utifrån ett antal olika perspektiv för att tolka identitet, samhälle och kultur. Tiina Rosenberg, professor i genusvetenskap, menar att queer inte bör preciseras då uppgiften är att bryta kategorier och tänka bortom uppdelningar (Kulick, 1996:9; Rosenberg, 2002:11). Ett nyckelbegrepp inom queerperspektivet är heteronormativitet som, i forskningssammanhang, handlar om de strukturer som upprätthåller heterosexualiteten som norm. De två grundprinciper som heteronormativiteten skildrar är exkludering och inkludering. I såväl exkludering som inkludering handlar det om ett osynliggörande av sådant som faller utanför normen (Rosenberg, 2002:100-103). Att världen ser ut på ett visst sätt betyder inte att den gör det för att den borde, utan uppdelningar finns för att de har naturaliserats och Hirdman precis som Butler menar att människor fortsätter reproducera sig till stereotypa män och kvinnor genom hot om utanförskap (Butler,

² Definieras av Winther Jørgensen & Phillips (2000) på följande sätt: ”en diskurs är *ett bestämt sätt att tala om och förstå världen.*”

2007; Hirdman, 2001). Av den bild som konstrueras i barnlitteratur, med förståelse om verkligheten som socialt konstruerad, kommer jag att göra en analys med specifikt fokus på familjekonstellationer och i vilka konstruktioner de framställs.

4 Metod och material

För att synliggöra vilka framställningar av familjen och familjemedlemmar som konstruerats i barnlitteratur har en kvalitativ innehållsanalys använts. Nedan presenteras urval och avgränsningar samt genomförande.

4.1 Urval och avgränsningar

För att kunna besvara studiens frågeställningar har först ett urval av barnböcker gjorts. 8 skolor har kontaktats av mig som sedan har vidarekopplats till verksamhetens skolbiblioteksansvarig. En kortare presentation av studiens huvudsyfte har skett varpå intervjupersonen fått ge förslag på 3-5 boktitlar som hen uppfattat förekommit ofta vid utlåning alternativt varit populära val hos lärare i årskurserna 1-3. Jag har även varit i kontakt, via telefon, med personal på stadsbiblioteket med erfarenhet inom barnlitteratur. Detta med förhoppningen att deras erfarenhet inom området kunnat bidra till ett större antal boktitlar att välja mellan.

Efter att de 8 skolbiblioteken och stadsbiblioteket kontaktats har en lista sammanställts med samtliga 33 boktitlar. I de fall samma titel förekommit flera gånger har detta noterats, för att därefter sammanställas i en ytterligare lista. I den uppdaterade listan har de 8 boktitlarna som förekommit fler än en gång grupperats i fallande ordning, utifrån antal gånger titeln förekommit. Det material som uppsatsen bygger på är de två böcker som förekommit flest gånger. Barnböckerna som ingår i studien är *Våffelhjärtat* av Maria Parr samt *Hedvig!* av Frida Nilsson.

Motivering till val av årskurserna 1-3 är att jag ämnar undervisa i dem och med anledning av det har en önskan att ta reda på vilka högläsning böcker som förekommer inom verksamheten. På grund av studiens begränsade omfattning i såväl tid som omfång kommer antalet undersökta barnböcker vara förhållandevis få i jämförelse med antalet utgivna barnböcker som används frekvent inom skolverksamheten.

4.2 Kvalitativ analysmetod

För att besvara frågeställningarna, *Vilka familjekonstellationer finns representerade i de utvalda högläsningböckerna?* samt *På vilka sätt framställs familjekonstellationerna i de utvalda högläsningböckerna?* har kvalitativ innehållsanalys använts.

Ett skäl till valet av en kvalitativ innehållsanalys har varit, som Esaiasson et al (2017) hävdar, att det innehåll som eftersöks många gånger ligger dolt under ytan och enbart kan upptäckas genom noggrann läsning av texten. Den kvalitativa ansatsen har varit viktig för studien och de två barnböckerna har lästs flertalet gånger och granskats för att ge en mer nyanserad tolkning av innehållet. En analys av textens helhet, olika delar samt kontexten den ingår i har gjorts för att få fram det innehåll som är relevant för studien. Socialkonstruktivistiska perspektivet och queerperspektivet har varit användbart när jag har analyserat vilka familjekonstellationer som finns representerade i texterna, hur familjemedlemmarna har beskrivits och vilka bilder av familjen som har konstruerats.

Med definitionerna av olika familjekonstellationer, tidigare beskrivna, som bakgrund har texterna läst flera gånger och således har frågeställningen *Vilka familjekonstellationer finns representerade i de utvalda högläsningböckerna?* kunnat besvaras. Frågeställningen, *På vilka sätt framställs familjekonstellationerna i de utvalda högläsningböckerna?* har bearbetats genom att texten först har lästs varpå citat och utdrag som antingen beskrivit en familjemedlem, konstruktion av familj eller på annat sätt framställt familjen har plockats ut. Textutdragen har därefter kategoriserats och rubricerats i teman. Exempel på rubriker är *Beskrivning av familjemedlemma*, *Relation mellan familjemedlemmar* samt *Familj och plats*. Ovan beskrivna kategoriseringar har syftat till att skapa en tydlig struktur för innehållsanalysen att hänga upp beskrivningarna på (Johansson & Svedner, 2010). Arbetet har skett succesivt och textstyckena har analyserats med hjälp av ett socialkonstruktivistiskt perspektiv och queerteoretiska förhållningssätt.

Det är viktigt att vara medveten om att vad en person tolkar utifrån en text kan för en annan person ses som uttryck för något helt annat. Textanalyser innehåller

tolkningsaspekter. Den kvalitativa innehållsanalysen har en hermeneutisk förståelsegrund vilket innebär att större vikt läggs på en subjektiv förståelse av texten (Bergström och Boréus, 2012).

5 Resultatredovisning och analys

Huvudsyftet med studien är att studera vilka familjekonstellationer som skildras samt på vilka sätt i två barnböcker. Inledningsvis kommer en beskrivning av bokens handling och representerade familjekonstellationer att göras. Därefter följer resultat samt analys av boken. Resultat och analys av de valda böckerna kommer att redovisas var för sig. Avsnittet avslutas i en sammanfattande analys av båda böckerna.

Gällande presentation av resultat så har det strukturerats under olika teman för att göra det överskådligt. Val av citat har utgått från att de exemplifierar det avsnittet handlar om.

5.1 Våffelhjärtat av Maria Parr

Våffelhjärtat skildrar ett år i nioåriga Trilles liv som, tillsammans med den våghalsiga kompisen Lena, vet hur man hittar på roliga saker men som ibland går fel. Mellan alla påhitt och galenskaper berättas också om sådant som är sorgligt och svårt när man är nio år, och om rädslan att förlora dem man älskar. De båda barnen bor i Dunk-Mathilde med sina familjer. Lena bor tillsammans med sin mamma och är granne med Trille. I Trilles familj finns mamma, pappa, storasyster, storebror och lillasyster och i källaren bor Trilles farfar som han tycker så mycket om. Lite längre bort bor faster-farmor, syster till farfar, som gräddar de godaste våfflorna i hela världen.

Former av familjekonstellationer som finns representerade i boken är kärnfamilj och ensamstående förälder. Det kan diskuteras ifall Trilles familj representerar en kärnfamilj eller en storfamilj. Jag har valt att kategorisera den som kärnfamilj då det motsägelsefullt framställs att farfar lever tillsammans med familjen samtidigt som han inte bor där.

”Det är så vanligt att vårt kök är fullt av Lena och farfar, fast ingen av dem bor där. De bara ploppar in.” s. 11

Lena hänger ofta hemma hos Trille men bor i grannhuset tillsammans med sin mamma. Citatet exemplifierar representation av en ensamstående familj, eller ensamstående förälder, i detta fall en mamma och barn.

”I det lilla vita huset på ena sidan bor Lena ihop med sin mamma. De har ingen pappa där i huset, fast Lena tycker att det gott skulle finnas plats för en om de röjde lite i källaren.” s. 10

5.1.1 Resultat

Beskrivningar av familjemedlemmars olika roller

Mamman i kärnfamiljen framställs som den, i familjen, med övergripande koll. Dessutom tilldelas hon rollen som ledare. Ett exempel i texten, rörande återkommande sommarprojekt, tydliggör att mamman tar rollen som den som roddar och beslutar. Förutom att fatta beslut har mamman i kärnfamiljen rollen som den som uppfostrar och har kunskap om mycket, allt från sjukdomar till vad som ses som näringsriktig mat. Dessutom ses kännedom om barnets bästa som något som tillskrivs mamman.

”Projektet är som regel något stort och svårt som måste byggas. Och det är alltid mamma som har bestämt det. I år har mamma bestämt att vi skulle ha en stenmur på andra sidan uteplatsen.” s. 34

”Både min och Lenas mamma säger att kål, det bör man äta, för sitt eget bästa.” s. 36

”Mamma har bra koll på sjukdomar. Hon har så många barn.” s. 57

Mamman i den uppfostrande rollen skildrar henne, vid ett par tillfällen, som den som blir arg på andra familjemedlemmar som gör sådant de inte borde. Däremot är ilskan kortvarig och mamman framställs inte som långsint, vilket nedanstående citat exemplifierar.

”Vi är en bra samling, tänkte jag, när vi fyra satt kring köksbordet och åt kex och skojade. Mamma hade varit ganska arg för det där med linbanan, men nu var hon på gott humör igen.” s 11

Den uppfostrande mamman beskrivs samtidigt med en vilja att vara andra till lags, något som skildras genom en oförmåga att säga nej. Viljan att vara andra till lags ses samtidigt i rollen som omvårdande och omhändertagande av familjemedlemmar, i de flesta sekvenser barnen. Mamman intar rollen som empatisk. Hon framställs även visa bekräftelse för barnets känslor vilket framställs genom nedanstående citat.

”Lena och farfar och jag, vi får kaffe och kex nästan alltid när vi vill ha det. Mamma klarar aldrig av att säga nej. I alla fall inte när vi ber artigt om det.” s. 11

”Mamma var alldeles förskräckt” ... ”Mamma tog min hand och kramade den hårt.” ... ”Jag såg att mamma var alldeles förskräckligt ledsen för min skull.” s. 111

”När jag kom upp igen hade mamma lagat min älsklingsrätt till middag. Det var tredje gången på en vecka.” s. 119

Rollen som omhändertagande framställs även den ensamstående mamman ha. Precis som mamman i kärnfamiljen ses den ensamstående mamman ha en vilja att vara andra till lags. Hon skildras inte en roll som personen som sätter sitt barn i första rummet där samtidigt de egna behoven blir sekundära. Detta exemplifieras nedan där man får veta att mamman, som tidigare varit tvungen att avbryta studier, nu sökt på nytt och kommit in på utbildningen igen.

”... och så berättade hon, utan att jag sa ett ord, att Lenas mamma hade ett halvår kvar på konstskolan som hon inte hade gått färdig innan Lena föddes. Nu hade hon fått veta att hon hade kommit in på skolan igen, och därför skulle de flytta till stan.” s. 111

Den ensamstående mamman, till skillnad från mamman i kärnfamiljen, framställs inte som styrande i samma utsträckning. Barnet i rollen som styrande framställer den ensamstående mamman som foglig och godmodig. Den ensamstående mamman, i den uppfostrande rollen, framställs vara mer nedtonad än mamman i kärnfamiljen. Den ensamstående mamman framställs som mer accepterande av sitt barns beteende.

”Lenas mamma hade bäddat en säng i vardagsrummet, och där satt Lena och kommenderade som en drottning... Bara en gång blev Lena arg över sina dumma vattkoppor och kastade en kanelbulle i väggen. ”Det är en sån hets med dig” sa hennes mamma och suckade.” s. 58

”Lenas mamma är som tur är van att vara mamma till Lena, så hon får inte en chock av något som det här.” s. 40

Till skillnad från mamman som aktiv i rollen som arbetsledare framställs pappan i kärnfamiljen istället som passiv i en roll som arbetstagare. Han framställs inte vara initiativtagande. Däremot har pappan rollen som den händige och framställs vara fysiskt aktiv och stark.

”Dagen efter började pappa på sommarprojektet. Det gör han varje sommar. Projektet är som regel något stort och svårt som måste byggas.” ... ”Pappa grymtade bland all stenen. Han gillar inte sommarprojekten. Han vill helst sitta på balkongen och dricka kaffe när det är sommar.” s. 34

”Man skulle ha haft en pappa att spela fotboll med. En som sköt ordentligt hårt” sa Lena när hon hade räddat ett av mina bästa skott.” s. 71

Rollen som pappa framställs genom beskrivningar av praktiska handlingar som pappan gör, exempelvis bygger saker, murar och gör upp eld. Pappan i kärnfamiljen har rollen som den som utför arbetet och framställs vara väldigt upptagen, men i ett stycke i texten, skildras även att han har tid att umgås med familjen.

”Har du ingen pappa, du?” frågade jag fort, nästan i en liten hostning när vi hade sprungit genom häcken och kommit bort till Lenas trädgård och Lenas mur. ”Det har jag väl” svarade Lena. ”Var är han då?” Det visste inte Lena. Han hade stuckit innan hon föddes. ”Stuckit?” frågade jag förfärat. ”Vad har man dem till, förresten?” högg hon till med. Jag visste inte riktigt vad jag skulle svara. Har till och har till? ”De bygger saker. Murar och sånt.” ”Och så kan de... eh” Jag hade aldrig tänkt så noga på vad jag har pappa till. Pappa stod och skällde på sommarprojektet och vad röd i ansiktet. Det var inte så lätt att komma på precis vad jag hade honom till. ”De äter kokt kål” sa jag till slut.” s. 34-35

”Jag skulle gärna ha gett Lena lite av pappa just då. Så hon kunde känna hur det var att ha en – en som gjorde upp eld och var fjällglad.” s. 89

”Till och med pappa var med på fia och våffelätningen. Han skulle egentligen sprida gödsel, men mamma sa att han måste vänta till en annan dag, så vi slapp fira midsommar i dynglukt. Och det tyckte pappa var väldigt skönt.” s. 18

Pappan framställs, likväl som mamman, i en omvårdande roll. Han skildras som mjuk och inklämmande, framförallt i situationer där han beskrivs känna sig bekväm. Det framställs att det är vid dessa tillfällen som man kan prata med pappa om svåra ämnen. I rollen som omhändertagande skildras pappan, dirigent i byns blandkör, när han med musikens hjälp tröstar sitt barn.

”Pappa är så glad när han är på fjället. Då går det bra att fråga honom om saker man aldrig vågar annars, och han skrattar nästan hela tiden. ”Det går inte att vara arg på fjället, förklarade han när jag sa det till honom.” s. 89

”Den kvällen var jag så ledsen att jag inte visste vad jag skulle göra av mig. Det var alldeles omöjligt att somna. Pappa förstod nog det, för han kom upp på mitt rum långt efter att han hade sagt god natt. Han hade med sig gitarren.” s. 114

I rollen som uppfostrare framställs pappan inte lika ansvarstagande som mamman i kärnfamiljen. Citatet nedan exemplifierar, en sekvens, där pappan i rollen som uppfostrande och ansvarstagande framställs förargad för att barnen inte dykt upp på avtalad tid. Pappans humör beskrivs genom yttre attribut.

”När vi stod utanför affären med den nya fotbollen kom jag ihåg pappa. ”Å nej!” ropade jag och så satte vi iväg och sprang. Färjan hade gått tre turer, och pappa var ungefär så arg som jag hade varit rädd för. Han blir liksom stor och röd, pappa, när han är arg.” s. 69

En beskrivning av egenskaper som barnen i texten anser önskvärda hos en pappa återfinns i citatet nedan, ur en sekvens där barnen försöker formulera en kontaktansökan att sätta upp utanför matvarubutiken.

”Till sist blev lappen så här: Pappa önskas. Måste vara väldigt snäll. Och tycka om barn.” s. 38

Lena, barnet i den ensamstående familjen, framställs som behövande. Citatet nedan, i en konversation mellan Lena och mamman, framställer barnet i behov av en pappa.

”Ja, tänk. Vad önskar du dig?” sa mamman. ”En pappa”. Lenas mamma suckade och undrade om Lena ville ha honom inslagen eller som presentkort.” s. 56

I båda familjekonstellationerna framställs barnet i rollen som reflekterande. Barnet framställs ha tankar och funderingar kring familjemedlemmars roll och agerande i ett flertal sekvenser. Citat nedan exemplifierar det reflekterande barnet som kommer till någon form av insikt. Barnet, i kärnfamiljen, framställs även i rollen som empatisk. Andra utdraget skildrar Trilles önskan att kunna dela med sig av sin pappa för att Lena ska få ta del av samma positiva upplevelser som Trille själv.

”Och medan vintervinden yrde runt huset och alla andra sov spelade min pappa ”Sorgsen son, sorgsen far” för mig. Jag kunde nästan inte se honom, för det var så mörkt. Jag bara lyssnade. Och plötsligt förstod jag vad man har pappor till.” s. 115

”Jag skulle gärna ha gett Lena lite av pappa just då. Så hon kunde känna hur det var att ha en – en som gjorde upp eld och var fjällglad. Egentligen borde hon få låna honom då och då.” s. 89

Farfar och faster framställs båda två ha viktiga roller i Trilles tillvaro. Farfar framställs i en roll som fostrande men inte i samma utsträckning som mamman och pappan. Mamman och pappan framställs som tjatiga, till skillnad från farfar, som intar en mer lustfylld roll.

”När jag berättade det för farfar föreslog han att jag skulle börja äta kokt kål och fiskleverolja.” ...
”Farfar var annars det bästa i mitt liv nu. Han förstod allt, utan att tjata.” s. 117

Farfar framställs som frivillig uppfostrare, vilket ger honom möjlighet att frångå denna roll när han känner för det. Nedanstående exemplifierar en sekvens där farfar frångår en uppfostrande roll och framställs istället i en roll som den tillåtande.

”Jag fick tio sockerbitar och en halv kopp. Det är ingen måtta med farfar. Tio sockerbitar!” s. 117

På samma sätt som pappan i kärnfamiljen framställs i rollen som händig, skildras farfar i en liknande roll. Genom beskrivning av farfars yttre, så som klädsel och utseende, framställs han i rollen som praktisk.

”Farfar är mager och rynkig och har tunt hår. Han är den bäst vuxna människa jag vet. Han går alltid i blåställ, farfar.” s. 10

Farfars syster, faster, framställs i en roll som substitut för en farmor som inte längre finns i familjens liv.

”Faster-farmor är tjock och gammal och storasyster till farfar. Hon bor tio mil från oss och kommer till oss varenda gång det inte är vanlig dag – till jul och påsk och födelsedagar och sjuttonde maj och så. Och midsommar. Vår riktiga farmor, hon som var gift med farfar, dog när hon bara var trettiofem år. Faster-farmor är reservfarmor.” s. 17

Faster-farmor framställs i en roll som omhändertagande och beskrivs i positiva ordalag. Som person skildras hon vara väldigt glad, godhjärtad och omtyckt. Faster-farmor framställs i rollen som den som förenar familjen genom exempelvis sällskapsspel, våffelgräddning och historieberättande. Faster-farmor framställs i en roll med nästintill enbart goda egenskaper med undantag för ett tillfälle där stickning, av bland annat kläder, ses som någonting negativt med faster-farmor.

”Jag kände att jag blev alldeles varm inuti mig när jag såg henne. Faster-farmor har så fint mönster i ansiktet, för hon ler hela tiden. Alla i min familj blir glada och uppspelta när hon kommer och hälsar på. Då spelar vi fia med knuff och äter kamferpastiller och lyssnar på historier som faster-farmor berättar tillsammans med farfar. Och så gräddar faster-farmor våfflor. Det är många som säger att det ena eller det andra är världens godaste, men faster-farmors våfflor är faktiskt världens godaste, alldeles på riktigt.” s. 17

”Jag satt med benen uppe i soffan, tätt intill faster-farmor, och hade det så fint att det nästan gjorde ont. Faster-farmor har det största och varmaste hjärta jag vet. Det är bara ett fel med hela henne, och det är stickningen.” s. 102

Det finns tillfällena i texten där konventionella föreställningar kring familjeroller luckras upp. Farfar och faster-farmor agerar brudpar. Farfar har på sig en klänning och faster-farmor har lånat pappas kostym och är brudgum.

”Det kom verkligen ett brudpar gående över vår nyslagna äng. Farfar och faster-farmor... Faster-farmor hade lånat pappas kostym och var brudgum. Hon såg ut som en tjock pingvin. Och farfar hade på sig lång vit klänning, slöja och högklackade skor. Han hade sin kaktus till brudbukett.” S. 20

Samtidigt förekommer tillfällen där konventionella föreställningar fastlås. När fasterfarmor dör så framställs det i texten att fäder vanligtvis inte gråter.

”Det blev en konstig dag. Till och med pappa och farfar grät. Det var det värsta.” s. 104

Relationen mellan de två familjerna

Ett exempel på en relation som framställs som nära är den mellan kärnfamiljen och den ensamstående familjen. Föräldrarna i de olika familjeformerna finns där och ställer upp för varandra. Exempelvis får Lena bo hos Trille och hans familj medan Lenas mamma slutför studierna.

”Hon skulle flytta in till oss i stället. Tänk vad mycket vuxna kan fixa när de bara vill! Jag hade frågat mamma om hon kunde trola. ”Både jag och Lenas mamma kan trola lite”, hade mamma svarat då. ”Och nu har vi trollat så att Lena ska bo här hos oss ända till i sommar, medan hennes mamma blir färdig med skolan.” s. 130-131

Familj och plats

Huset där den ensamstående föräldern med barn bor beskrivs som litet och belamrat med diverse saker. Hemmet framställs även som en kreativ plats där skapande tillåts.

”I det lilla vita huset på ena sidan bor Lena ihop med sin mamma. De har ingen pappa där i huset, fast Lena tycker att det gott skulle finnas plats för en om de röjde lite i källaren.” s. 10

”Lenas mamma målar och gör konst av underliga saker, så hela deras hus är fullt av allt möjligt konstigt. De har till och med en halv motorcykel i tvättstugan. Den ska bli hel när de har skrivat den färdig.” s. 15

I likhet med framställningen av den ensamstående förälderns hem beskrivs fasterfarmors hus som litet till ytan. Platsen framställs som hemtrevligt och väl omhändertaget.

”Fasterfarmor bor ensam i ett litet gult hus med rosor omkring. Pappa har frågat henne många gånger om hon inte vill flytta in till oss i Dunk-Mathilde i stället. Jag har frågat, jag med. Men det vill inte fasterfarmor. Hon har det så fint i sitt gula hus.” s. 83

Till skillnad från det lilla huset den ensamstående föräldern och fastern bor i framställs kärnfamiljens hus som stort och rymligt. Det är många personer som inryms i huset. Hemmet framställs som en plats dit många är välkomna, såväl familjemedlemmar som grannar och andra släktingar, som dessutom kommer och går som de vill.

”I det stora, orangea huset på andra sidan bor jag. Vi har tre våningar plus kallvind, för det är så många i vår familj: mamma, pappa, Minda 14 år, Magnus 13 år, Trille 9 år och Krölla 3 år. Plus farfar i källaren.” s. 10

”Mamma satt i vardagsrummet och läste tidningen. Hon märkte inte att vi hade kommit. Det är för att det är så vanligt att vårt kök är fullt av Lena och farfar, fast ingen av dem bor där. De bara ploppar in. Lena bor hos oss så ofta att hon nästan är granne till sig själv.” s. 11

Bilden av en familj

Familjebilder framställs, i sekvenser i texten, ur ett djurperspektiv. Bilden av en familj framställs ur ett biologiskt synsätt, med en hane och en hona av varje djurart.

”Vi fick lära oss om Noaks ark i söndagsskolan... Noak var tvungen att samla ihop en hane och en hona av alla djur som fanns och rädda dem ombord på arken innan regnet började, annars skulle de drunkna.” s. 24

En konventionell föreställning om familjen i en heteronormativ tvåsamhet reproduceras i texten. Familjen som tvåsamhet framställs inte ur andra sexuella diskurser, som exempelvis två honor av samma djurart utöver eventuellt ett tillfälle i texten. Kaninerna, Februari och Mars, tillskrivs inte specifikt kön.

”Sen började vi med insekterna. Två humlor, två maskar, två sniglar, två bladlöss, två spindlar och två skalbaggar lyckades vi fånga... En av humlorna hade till och med stuckit Lena när hon skulle se efter om det var en han eller en hon.” s. 27

”Det finns ganska många olika djur i Dunk-Mathilde. Några små och några stora. Först bar vi ner de två kaninerna som har bur alldeles utanför farfars köksfönster. Februari och Mars heter de.” s. 27

5.1.2 Analys av resultatredovisning

I boken *Våffelhjärtat* är det mamma, pappa, barn, farfar och faster som framställs genom beskrivningar av deras roller som familjemedlemmar. I analysen framkommer att mamma, pappa, farfar och faster alla ha en central roll i barnets tillvaro. Deras roller framställs viktiga, men i form av olika aspekter. Relationer mellan familjemedlemmar framställs variera ur ett jämlikhetsperspektiv.

Familjemedlemmarnas olika roller

I analysen återfinns normer för hur en mamma är, vilket framställs på olika sätt. Hon är omvårdande och omhändertagande och vill vara andra till lags. Hon framställs vara empatisk och sätter ofta barnets bästa framför egna behov. I rollen som uppfostrande

skildras en nyanserad bild av mamman. Hon framställs som bestämmande och tillrättavisande å ena sidan och nedtonad, mer tillåtande och accepterande å andra sidan. Mamman framställs vara aktiv i rollen som arbetsledare och skildras vara den som roddar och ansvarar för hemmet vilket, ur ett genusperspektiv, framställer mamman i traditionellt sett klassiskt kvinnliga sysslor som städning.

Mannen framställs, genom rollen som pappa, på sätt som samhällets rådande normer kring hur en man bör vara är strukturerade. Han framställs vara händig, stark och har rollen som den som utför fysiska arbeten. Pappan framställs uttrycka en mer strikt och stel framtoning än mamman. Han visar inte sina känslor öppet. När han väl, vid ett tillfälle, gör det uttrycks det som väldigt ovanligt. I en mer jämlik föräldrarelation framställs pappan, precis som mamman, i rollen som omvårdande och omhändertagande. I situationer där han känner sig bekväm framställs han som mjuk och empatisk, som ur ett genusperspektiv, traditionellt sett ses som kvinnliga egenskaper. Pappan framställs i en uppfostrande roll men verkar inte ta ansvar för hemmet i samma utsträckning som mamman. Pappan framställs i situationer ägna sig åt lustfyllda delar av föräldraskapet (jmf. Odenbring, 2014; Johansson, 2012). Pappan framställs, i motsats till arbetsledaren mamma, som passiv i rollen som arbetstagare. Till skillnad från mamman som aktiv, ses pappan inte som initiativtagande och därmed passiv.

Barnet framställs i rollen som behövande. Ur ett queerteoretiskt perspektiv blir heteronormen tydlig, när barnet framställs i behov av en mamma och en pappa. Barnet framställs även vara reflekterande över sin omgivning och visar ett empatiskt förhållningssätt.

Såväl farfar som faster framställs i rollen som omhändertagande. Farfar framställs ha en fostrande roll, men inte uppfostrande i samma utsträckning som föräldrarna. Faster ses som substitut för rollen som farmor som framställs vara den som förenar familjen i olika sammanhang. I analysen målas faster upp som mjuk, kärleksfull och omvårdande, vilka ses som konventionellt kvinnliga framställningar (jmf. Odenbring, 2014).

Mer jämlik eller mindre jämlik relation mellan familjemedlemmar

Mamman är dominant och har en ansvarstagande roll. Hon visar på en tillrättavisande attityd där barnen bes agera efter mammans principer. I analysen målas en mindre jämlik mamma-barnrelation upp. Även pappan målas upp i en liknande förälder-barnrelation, även om han framställs som uppfostrande i lägre utsträckning.

Den ensamstående mamman ger sitt barn, Lena, erkännande utifrån hennes egna intressen. Texten framställer en mamma som är balanserad och tillåtande. En bild av den accepterande mamman målar upp en jämlik mamma-barnrelation.

En skildring av farfar som mer tillåtande målar upp bilden av en mer jämlik vuxen-barnrelation. Farfar talar med Trille och inte till honom.

Framställning av hemmet som plats

Analysen visar en kontrasterande framställning av kärnfamiljens hem och den ensamstående familjens hem, åtminstone storleksmässigt. Ensamstående föräldern framställs bo litet och beskrivs, till skillnad från kärnfamiljen som framställs bo stort och rymligt. Kärnfamiljens hem framställs välkomnande för alla, medan det inte framgår huruvida den ensamstående familjens hem är det eller inte.

Uppluckring och cementering av normer

Analysen handlar om rådande normer gällande genusstrukturer. Varken mamman och pappan ses som gränsöverskridande i texten, när gränsöverskridande i den bemärkelsen menas att bryta uppdelningar mellan manligt och kvinnligt. Det gör däremot farfar och faster. De båda bryter en uppdelning mellan manligt och kvinnligt gällande klädsel. Farfar har på sig en klänning, slöja och högklackade skor, som traditionellt sett klassas som kvinnligt, medan faster har på sig en kostym, som motsvarande ses som manligt. Anmärkningsvärt är dock att det genom texten tydligt framställs att ”*faster-farmor hade lånat pappas kostym*” vilket tydliggör användandet av kostym som typiskt manligt. Andra genusstrukturer där rådande normer att visa känslor öppet eller inte framställs i texten. Där cementeras bilden av den manlige gestalten som inte visar känslor. När faster, i texten, dör gråter pappan och farfarn. Genom texten framställs detta som

ovanligt i och med formuleringen ”*till och med*”. Hade författaren inte använt denna formulering hade en uppluckring av den konventionella föreställningen att fäder inte gråter skett, till skillnad från den cementering som nu läses.

En familj är mamma, pappa, barn

Texten reproducerar bilden av kärnfamiljen som heteronormativ tvåsamhet. Det förekommer en tydlig normalisering gällande heterosexualitet inom kategorin kärnfamilj. Familjen som tvåsamhet framställs inte ur andra sexuella diskurser. En familj är mamma, pappa, barn och i en analys, ur ett queerteoretiskt perspektiv, utesluts alternativa diskurser gällande sexualitet.

5.2 Hedvig! av Frida Nilsson

Hedvig! skildrar ett år i flickan Hedvigs liv, från sommaren innan skolstart i ettan till det att tvåan börjar. Hedvig bor med mamma och pappa på landet, långt utanför närmaste by som heter Hardemo. I Hardemo ligger skolan där Hedvig ska börja till hösten. Under ett år hinner det hända en hel del i hennes liv. Till exempel får Hedvig en bästa kompis (Linda), går vilse och tvingas knacka på hos en gammal gubbe och åker på charter till Rhodos.

Former av familjekonstellationer som finns representerade i boken är kärnfamilj och ensamstående förälder. Representation av en kärnfamilj återfinns i Hedvigs familj med en mamma, pappa och ett barn. Klasskompisen Linda och hennes mamma kategoriseras som en exemplifiering av en ensamstående familj.

5.2.1 Resultat

Beskrivningar av familjemedlemmars olika roller

Mamman i kärnfamiljen framställs som den, i familjen, som tar ansvar för hushållssysslorna. Hon framställs som uthållig men inte outtröttlig. Trots nattjobb på sjukhus står mamman i köket och byter dammsugarpåse. Genom barnet framställs mamman som en person som ofta städar.

”Men Hedvig tycker det verkar som om mamma aldrig blir för trött för att städa. Ibland undrar hon om inte mamma ljuger, när hon säger att det är tråkigt att plocka fram skurhinken. Och hon misstänker att mamma i hemlighet tycker att städa är det mysigaste som finns.” s. 3-4

Mamman i kärnfamiljen framställs i en roll som omtänksam och som bryr sig om sitt barn. Något som exemplifieras, i ett tillfälle, där barnet öppnar en presentkalender som mamman ”*satt i flera dagar vid skrivbordet och knåpade och slog in.*” Mamman ses även i rollen som ängslig och oroande. När Hedvig rymmer hemifrån och sedan återfinns ber mamman henne att aldrig mer springa bort ”... *och tittar på Hedvig med stora, rädda ögon.*” Rollen som orolig familjemedlem skildrar en mamma som tror sig veta barnets bästa, men framställs å andra sidan som motsägelsefull då uppmaningar inte är ömsesidiga, vilket andra citatet illustrerar.

”Mamma sitter inne och gråter, hon vill ringa polisen och begära helikopter, berättar Alf. Hedvig rusar in och får många kramar. Mamma är alldeles skakig och säger att hon har ånrat sig om det där med fåtöljen. Hon vill inte slänga den i soporna längre. Hon vill göra klart den så att Hedvig kan sitta i den och ha det skönt för alltid.” s. 27

”Mamma är orolig att Hedvig ska förvandlas till en brun skorpa, för att solen lyser så starkt.” ... ”Sen slänger hon av sig behån och solar topless. Hon tycker inte det gör nånting om hon själv blir en brun skorpa. Det tycker hon bara är bra.” s. 139

I kärnfamiljen framställs mamman som mindre handlingskraftig än pappan. Hon framställs ta rollen som bisittare.

”Mamma är också glad. Hon har solbrillorna på sig och ska sitta bredvid pappa och se cool ut när de bränner runt på ön i hög och farlig hastighet.” s. 140

Mamman i kärnfamiljen framställs vara mån om sitt utseende genom en beskrivning av hennes frisyr som ”*snygg*” där det ”*snyggaste av allt är luggen*” som är ”*väldigt modern*”. Rollen som mamman tillskrivs framställer en person som är medveten om sitt yttre och även bryr sig om hur andra personer ser ut vilket nedanstående stycken illustrerar.

”Hedvig sitter tätt intill mamma i TV-soffan. Mamma luktar gott och är tjugig i kjol och blus.” s. 72

”När Hedvig kommer hem och påminner mamma om skolfotot blir mamma tokig. ”Det hade jag glömt!” tjuter hon. ”Du är alldeles för långhårig!”. Hon plockar fram köksaxen och ber Hedvig komma. Men Hedvig vill inte, för hon känner sig alldeles lagomhårig.” s. 40

Den ensamstående mamman framställs ha brist på tid och framställs i en roll som upptagen. Citaten nedan exemplifierar att mamman jobbar mycket och inte har tid att ordna hembakat fika till sitt barns skolfika.

”Hon sitter hela dagen och syr hängslen åt en fabrik inne i stan. Linda kan ta hur många hängslen hon vill och Hedvig får genast ett par.” s. 48

”Vad ska du ha med dig på fiket? frågar Hedvig. Har ni gjort pepparkakor?” Linda skakar på huvudet. ”Nä-ä” säger hon och rycker på axlarna. ”Vi har inte haft tid.” Sen skrattar hon. ”Morsan bara syr och syr.” s. 66

Den ensamstående mamman som hårt arbetande framställer även mamman i en roll som ekonomiskt återhållsam, med andra ord medveten om sin ekonomi. Citat som exemplifierar detta är då mamman tar med Linda och Hedvig till stan för att shoppa skor.

”På skylten ovanför dörren är en bild av en känga som flyger ut ur en kanon i gnistor och rök. ”Det är för att det är kanonbilligt, förklarar Lindas mamma.” s. 49

”Lindas mamma tycker inte att hon är någon bank och vill inte ge bort fler femmor. De får försöka ha roligt ändå, säger hon.” s. 51

På liknande sätt som den ensamstående mamman framställs vara upptagen, bland annat på jobbet, framställs så även pappan i kärnfamiljen. Han har rollen som akademiker och beskrivs ha ett hektiskt jobb.

”Uppe på kammaren sitter pappa och skriver. Han har bråttom. Om bara en timme måste han sätta sig i den blåa Saaben och morra in till tidningshuset i stan med artikeln. Han är journalist, och har offrat sig många gånger i nyheternas tjänst.” s. 4

Utöver rollen som akademiker tar pappan rollen som den händig och handlingskraftiga som bland annat snickrar ihop en gungbräda till barnet. Pappan framställs även som beslutsam. Inför en charterresa beskrivs pappan sitta och studera en karta för att ”*han har planer på att göra en utflykt*”. Beslutsamhet och hålligång exemplifieras i utdraget nedan.

”Nu går jag och hyr en bil. Och det gör han. Han hyr en tuff sportjeep, utan tak och med stora mäktiga däck. Han är uppåt, den här utflykten har han sett fram emot länge.” s. 139

I rollen som den handlingskraftiga framställs pappan även använda detta som ett redskap för att hantera känslor. Textstycket nedan beskriver hur pappan springer till ån för att leta efter Hedvig, medan de andra sitter inne. När han kommer tillbaka igen framställs pappan vara tagen av situationen men även lättad.

”Nu har pappa sprungit ner till ån för att leta. Mamma sitter inne och gråter, hon vill ringa polisen och begära helikopter, berättar Alf.” ... ”Pappa kommer tillbaka från ån. Han är blank i ögonen och rufsar om Hedvigs hår så hon blir snurrig i huvet. ”Lilla rakan”, säger han med ännu pipigare röst än den gamla gubbens.” s. 27

Barnet i kärnfamiljen framställs i rollen som behövande, nedan exemplifierat, i behov av föräldrar som kan skjutsa men även någon, kanske främst i samma ålder, att leka och vara med. Utöver behövande framställs barnet i kärnfamiljen som trygg, något som illustreras i det tredje citatet.

”Det enda kruxet är att Hedvig inte har någon att gunga med. För hon bor fortfarande granne med ingen. Och Linda bor en hel mil bort. Aldrig har mamma eller pappa tid att skjutsa.” s. 118

”Men mamma frågar om Hedvig vill börja. Hedvig nickar, för det har faktiskt blivit lite tjatigt att bo granne med ingen. Vissa dagar har hon bara fåren på gårdet att prata med.” s. 97

”De ska sjunga i kyrkan och alla som vill är välkomna att lyssna. Hedvig vet redan att mamma och pappa tänker komma.” s. 125

Några som däremot inte har en lika central roll i barnets tillvaro är farföräldrarna i deras framställning som släktingar. Farföräldrarna framställs i roller som förekommer vid högtider som jul och födelsedagar. Där farfar framställs i rollen som stark skildras farmor å andra sidan som bräcklig. Däremot framställs både farmor och farfar, i rollen som farföräldrar, som älskvärda och omtyckta.

”Då har farmor och farfar kommit. Farfar har grått skägg och mage som en uppblåst badboll. Om Hedvig bultar på magen låter den going-going-going och farfar skrattar. Det gör inte ont, säger han. Det känns som om en mygga står och knackar med frambenet. Farmor har små guldglasögon som sitter och vippar på näsan. Hon skulle nog gå av om Hedvig bultade henne i magen. Hon är smal som en tändsticka.” s. 29

Traditionella föreställningen kring en mammas och en pappas roll i det husliga arbetet fastslås samtidigt som det lösgörs. Framställningen av en mamma som står i köket och ordnar och lagar mat fastslår föreställningen å ena sidan. Å andra sidan lösgörs den konventionella föreställningen kring detta med en pappa som skildras, i ett par sekvenser, vara den som exempelvis stökar med maten och förbereder en kaksmet till fiket.

”Pappa stökar med maten nere i köket och Hedvig sitter tätt intill mamma i TV-soffan.” s. 72

”Efter en evighet går mamma och kokar kaffe. Sen dukar hon fram ischoklad i stora rummet och alla sätter sig i sofforna.” s. 73

Relationen mellan olika familjemedlemmar

Familjen som en gemensam enhet skildras i en mängd tillfällen i texten. Ofta skildras barnet tillsammans med båda föräldrar i situationer där de umgås.

”På kvällen ska hon testa det nya Ronja Rövardotterspelet tillsammans med mamma och pappa. De sätter sig i vardagsrummet och viker upp spelplanen.” s. 87

Mamman och pappan i kärnfamiljen framställs ha en nära relation och skildras trivas i varandras sällskap. I texten framställs föräldrarna ofta tillsammans. Majoriteten av dessa sekvenser involverar barnet. Föräldrarna framställs, i ett omvårdnadsperspektiv, förenade i föräldrarollen. Klassupprop, utvecklingssamtal och sjukhusbesök är exempel på sekvenser där de är tillsammans.

”Mamma och pappa kommer och ställer sig bredvid. De är så glada att hon är hemma.” s. 28

Mamman och pappan framställs som två individer med egna åsikter. Ibland framställs föräldrarna tycka likadant. Andra gånger framställs de ha skilda åsikter, vilket det andra citatet exemplifierar.

”Mamma och pappa himlar med ögonen och säger att såpor är skräp, men de missar aldrig ett enda avsnitt.” s. 35

”Där hemma visar hon upp lappen för mamma och pappa. Pappa rynkar direkt pannan. ”Sånt där är bara larv” säger han. Men mamma frågar om Hedvig vill börja.” s. 97

Mammans och pappans olikheter framställer de som kompletterande i relationen dem emellan. Åskådliggörande av olikheter hos mamman och pappan framställer den ena mer brydd om omgivningens uppfattningar där den andre ses mer obesvärad.

”Då händer det förskräckliga. Någon klappar! Hedvig stirrar mot bänkarna. Pappa! Han håller händerna högt i luften, och klappar så hårt han kan. ”Bravo!” ropar han. Alla i kyrkan glör. Mamma ser rosa ut i ansiktet.” s. 131

Familj och plats

Hedvig får åka skolskjuts in till byn och skolan. Kärnfamiljen framställs bo avsides medan den ensamstående familjen beskrivs bo mer centralt.

”Cykla skulle hon aldrig orka nämligen, för hon bor alldeles för långt bort. Hedvig bor inte ens i tjotahejti. Hon bor utanför.” s. 3

”Linda bor för nära Hardemo för att någon ska vilja hämta henne med buss.” s. 47

Hemmet som plats beskrivs enbart i mindre utsträckning, då i form av husets utsida samt tavlor på väggarna i vardagsrummet. Kärnfamiljens såväl som den ensamstående familjens hus är rött. Uppsatta tavlor hos kärnfamiljen och den ensamstående familjen framställs skilja sig från varandra.

”I vardagsrummet hänger sorgsamma tavlor med ledsna barn. Tårarna trillar när för de tjocka kinderna. Hedvig tycker att det är rysligt vackra tavlor. Hemma hos henne hänger bara gamla bilder med dammiga kungar på.” s. 48

5.2.2 Analys av resultatredovisning

I boken *Hedvig!* är det mamma, pappa och barn som framställs genom beskrivningar av deras roller som familjemedlemmar. I analysen framkommer att både mamma och pappa har en central roll i barnets tillvaro. Deras roller framställs viktiga, men i form av olika aspekter. Det framkommer att farföräldrarna inte har en lika central roll som föräldrarna. Relationer mellan familjemedlemmar framställs variera ur ett jämlikhetsperspektiv.

Familjemedlemmarnas olika roller

I analysen återfinns normer för hur en mamma är, vilket framställs på olika sätt. En mamma framställs vara omhändertagande och omtänksam. De traditionellt sett klassiska kvinnoysslor, som till exempel städning och matlagning, utförs av mamman. Ett större ansvar i hemmet framställs vara en mammas roll, även om det framställs att mamman är förvärvsarbetande likt pappan (jmf Odenbring, 2014:5). Förutom omsorgsfull, framställs mamman som den ängsliga och oroande. Mamman framställs handlingskraftig i lägre utsträckning än pappan. Genusstrukturer som framträder i texten gällande utseende och klädsel beskriver mamman som mån om sitt utseende, vilket även kan tolkas som fåfäng samt att hon är ”*tjusig i kjol och blus.*” Mamman framställs även bry sig om vad omgivningen tänker och har för åsikter, i högre utsträckning än pappan.

Den ensamstående mamman är inte framträdande i någon större utsträckning, då texten främst handlar om barnet i kärnfamiljen och hennes relation till den ensamstående mammans barn. De gånger den ensamstående mamman synliggörs i texten framställs en förvärvsarbetande mamma som är väldigt upptagen, främst med jobb. Mamman framställs vara ekonomiskt medveten och återhållsam med pengar.

Pappan, som akademiker, framställs som ekonomiskt ansvarig för familjen (jmf Odenbring, 2014:5). Han framställs således vara upptagen, främst med jobb, liknande den ensamstående mamman. Samtidigt skildras pappan lägga tid på att umgås med familjen. Han framställs vara händig och skildras utföra traditionellt sett manliga sysselsättningar som att snickra ihop en gungbräda åt barnet eller köra bil. I analysen tolkas vem som är passiv respektive aktiv i texten. Exempelvis är det pappa kör och mamma sitter bredvid honom i framsätet på charterresan till Rhodos. Det ger en bild av att det är pappan som är framåt i familjen. Mamman är nöjd med att sitta bredvid. Hon är med andra ord passiv och gör inga försök att komma ur den rollen. Ytterligare exempel där pappan är aktiv och mamman passiv är när Hedvig försvinner hemifrån. Pappan framstår som rationell och samlad när han väljer att leta efter Hedvig vid ån. Han blir därmed den aktiva då han lämnar platsen och mamman sitter kvar som den passiva. I denna analys, ur ett genusperspektiv, framställs det maskulina överordnat det feminina (jmf. Odenbring, 2014). Beskrivningar av pappans yttre framträder i låg utsträckning jämfört med mammans.

Barnet framställs i rollen som behövande, exempelvis i behov av föräldrar som kan skjutsa till kompisar. Barnet verkar känna sig ensam och kan tolkas sakna ett syskon eller annat barn i ungefär samma ålder att leka med. Samtidigt som barnet ger uttryck för känslan av ensamhet, framställs barnet känna trygghet i relationen till sin mamma och pappa. Barnet ger uttryck i texten att veta att mamma och pappa kommer till skolvslutningen exempelvis.

I texten ses farföräldrarna inte ha en central roll i barnets tillvaro. De ses inte som familjemedlemmar, utan som släkt. Farfar och farmor framställs, ur ett genusperspektiv, i egenskap av karaktäristiskt manligt och kvinnligt. Farfar är stor jämfört med farmor

som är smal som en tändsticka och ”skulle nog gå av om Hedvig bultade henne i magen”.

Mer jämlik eller mindre jämlik relation mellan familjemedlemmar

Mamman och pappan framträder i en traditionell bild av kön. Som Johansson (2012) berörde så ses pappan i rollen som den företagsamma som ansvarar för de mer fysiska aktiviteterna medan mamman står tillbaka. Mamman framställs ägna sig åt mer stillasittande aktiviteter. Arbetsfördelning likt denna har en viss tendens att befästa synen på mammans och pappans roll i familjen. Fördelningen av hushållsarbetet är något som lyser igenom i boken. Det är mamman som framställs vara den som brukar ansvara för exempelvis städningen av hemmet. Fördelningen av arbetet är en dimension av jämställdhet och rådande normer tenderar att cementera föreställningar om kön och således skapa en oförenlig arbetsfördelning i hemmet. Föräldrarna framställs som jämlika i den meningen att både mamman och pappan ägnar sig åt barnet. Föräldraparet ses förenade i föräldrarollen.

Uppluckring och cementering av normer

Analysen handlar om rådande normer gällande genusstrukturer. Varken mamman och pappan ses som gränsöverskridande i någon högre utsträckning i texten, när gränsöverskridande i den bemärkelsen menas att bryta uppdelningar mellan manligt och kvinnligt. Traditionella roller i hemmet fastlås i framställningen av en mamma som står i köket och ordnar och lagar mat. Å andra sidan beskrivs att pappan ”stökar med maten nere i köket” vid ett tillfälle medan mamman sitter i soffan tillsammans med barnet, vilket kan tolkas som att pappan ägnar sig åt ett traditionellt sett typiskt kvinnlig sysselsättning.

Kärnfamiljen som en enhet i kontrast mot den ensamstående familjen

Kärnfamiljen framställs som en enhet, genom att ”familjen” nämns före någon enskild person och får även kontinuitet genom att texten påpekar att de ofta är tillsammans. Det förstärker ytterligare bilden av familjen som en enhet. Texten reproducerar bilden av kärnfamiljen som heteronormativ tvåsamhet. Det förekommer en tydlig normalisering

gällande heterosexualitet inom kategorin kärnfamilj. Familjen som tvåsamhet framställs inte ur andra sexuella diskurser. En familj är mamma, pappa med barn och i en analys, ur ett queerteoretiskt perspektiv, utesluts alternativa familjesammansättningar. Kärnfamiljen ställs i kontrast mot den ensamstående familjen, en allt vanligare familjeform, där barnet växer upp med en förälder och/eller med frånskilda föräldrar. Vanligast är att mamman tar hand om och ansvarar för barnet. Som nämnts tidigare blir pappan ofta en deltidsförälder som träffar sitt barn då och då (Johansson, 2012). I texten finns inte någon pappa med i bilden. Om han lever någon annanstans och träffar Linda, barnet, får man som läsare inte veta.

5.3 Sammanfattande analys

Familjebildningar och diskursen om sexualitet

I de båda texterna presenteras en kärnfamilj samt en ensamstående familj. I båda texterna består den ensamstående familjen av en mamma och ett barn. I analysen av båda texterna, ses kärnfamiljen som norm, men alternativa familjebildningar presenteras också (Ahrne, Roman & Franzén, 2008:111). Konstruktionen av familjen i de båda texterna visar på en föreställning om det heterosexuella som norm. Beträffande heterosexualitet så förekommer en tydlig normalisering i båda texterna inom kategorin kärnfamilj. En familj är mamma, pappa, barn vilket utesluter alternativa sexualitetsdiskurser. Beträffande sexualitet kan de ensamstående mammorna inte analyseras enbart ur ett queerteoretiskt perspektiv. I ena texten, *Hedvig!*, fokuseras enbart relationen förälder och barn vilket således innebär att en analys av ensamstående mammans sexualitet inte kan göras. Däremot i den andra texten, *Våffel hjärtat*, tycks framställningen inte utmana rådande diskurser kring sexualitet och samlevnadsformer. Den ensamstående mamman framställs heteronormativt i barnens sökande efter en pappa till mamman. I analysen utmanas inte den etablerade sexualitetsdiskursen, dvs. mamma-pappanormen, genom den ensamstående mammans framställning. Andra samlevnadsformer framställs inte i någon av texterna.

Den konflikt- och problemfria familjen

Det finns en viss spännvidd i framställningen av kärnfamiljen som familjekonstellation. Böckerna ger en varierad bild av hur relationerna i en kärnfamilj kan vara. Den okonstlade kärnfamiljen är den bild som i större utsträckning framställs i de båda texterna. Familjernas relationer konstrueras mestadels som konflikt- och problemfria.

Ansvar för hemarbete och omsorg av barn

Kvinnorna, i rollen som mamma, konstrueras till största delen i båda texterna som ha huvudansvar beträffande hushållssysslor i hemmet och omsorgen av barn. Mamma och pappa konstrueras båda till stor del som omhändertagande, i det avseendet att de ägnar tid åt sina barn men mamman framställs vara omhändertagande i någorlunda större utsträckning.

Inte gränsöverskridande

De bilder av mamman och pappan som konstrueras följer traditionella könsmönster. Även om bilden ibland utmanas, blir alternativa konstruktioner av genus avvikande. Varken mamman eller pappan ses som gränsöverskridande, ur ett queerperspektiv, i någon större utsträckning i någon av texterna (Butler, 2007). Pappan konstrueras, i båda texterna, till stor del som den som ägnar sig åt fysiska aktiviteter som traditionellt sett klassas som manliga sysselsättningar. Den bilden utmanas inte i någon större utsträckning i någon av texterna. Det saknas, i analysen, en gränsöverskridande bild av mamman som inte enbart framställs utföra traditionellt sett kvinnliga sysselsättningar. Den ensamstående mamman skulle kunna tänkas behöva utföra samtliga sysslor, så även klassiskt manliga uppgifter, vilket kan ses som skäl att skildra mamman på fler sätt än texterna gör.

6 Diskussion

Denna studie vill bidra till en ökad insikt om den bild av samhället, med specifikt fokus på familjekonstellationer, som konstrueras i barnlitteratur. Här nedan diskuteras resultatet utifrån uppsatsens frågeställningar.

Resultatet visar på en återkommande uppbyggnad av familjen där sammansättningen är två föräldrar, mamma och pappa, med ett eller flera barn. Som framkommit i resultatet är kärnfamiljen norm, men utrymme har även lämnats för en konstruktion av den ensamstående föräldern, mer specifikt den ensamstående mamman i texterna. Som nämnts av Kåreland (2013) dominerar kärnfamiljer i barnböcker, men författaren påpekar att bland annat en ökning av ensamstående föräldrar har skett. Min undersökning visar att kärnfamiljen dominerar, vilket stämmer överens med Kåreland och så även med familjestatistiken i Sverige. Jag tycker dock att det är överraskande att inte texterna inkluderar fler alternativa familjebildningar, speciellt med tanke på den mångfald som finns i Sverige idag, bland annat beträffande familjekonstellationer och är av den åsikten att det ändå är något som bör ifrågasättas. Familjen spelar ofta en mindre roll i barnboken jämfört med barnet i sitt äventyr, något Nikolajeva (2004) påpekar. Just med anledning av familjens många gånger icke-betydelsebärande roll för barnbokens handling anser jag att man som författare med enkelhet skulle kunna ändra karaktärernas sexualitet och förhållandestatus, utan att det för den delen inverkar på själva historien. Erbjudande av en större mångfald och möjligheter till diskussioner ser jag som positiva konsekvenser av sådana justeringar.

Vad gäller bilden av mammans och pappans konstruerade roller i familjen inom barnlitteratur så har som tidigare berörts strukturella förändringar i samhället bidragit till att rollerna förändrats till det bättre, i den mening mer jämställt. Båda föräldrarna är delaktiga i barnens omvårdnad, även om modern fortsatt har haft större ansvar för omvårdnaden av barn (Johansson, 2012). Resultatet visar att traditionella könsroller förekommer i barnlitteratur. Konstruktioner av familjen där mamman framställs som den vårdande föräldern och pappan som skyddar och tar ansvar för den ekonomiska tryggheten verkar fortfarande vara rådande. Däremot visar resultatet att både mamma

och pappa har centrala funktioner i bilden av familjen i barnlitteraturen. De är centrala på så sätt att de är närvarande och delaktiga i sina barns liv. Resultatet visar att fäderna i texterna är delaktiga, men ändå inte i samma utsträckning som mödrarna.

Det jag fann mest framträdande i resultatet är det heteronormativa draget som är starkt förekommande i båda texterna. Butler (refererad i Rosenberg, 2002) menar, som tidigare nämnts, att den heterosexuella matrisen spelar roll i konstruktioner av bland annat relationer. I resultatet framkommer en dikotomi mellan kvinnor och män och när texterna bygger upp en sådan motsättning bidrar de till en reproduktion av den heterosexuella matrisen. Då Butler (2007) menar att den heterosexuella matrisen kan vara begränsande och det faktum att alla familjekonstellationer i de analyserade texterna bygger på heterosexualitet så kan det därmed ses som tydligt bidragande till konstruktionen av genus. Resultatet visar att barn som lever i andra familjekonstellationer än en heterosexuell kärnfamilj eller en ensamstående familj inte får sin egen familjesituation bekräftad genom texterna. Huruvida texterna öppnar upp för dessa barn att på andra sätt känna igen sig eller identifiera sig med personerna i texterna går att diskutera. Däremot bygger de bilder av en familj som konstrueras i texterna på en heteronormativ tanke. Diskuterar man resultaten, ur ett queerperspektiv, innebär det när barnböcker förstärker bilden av familjen med heteronormativa drag att alternativa familjer genom exkludering och osynliggörande ses som avvikande.

Såväl socialkonstruktivister som queerteoretiker förhåller sig kritiska till rådande diskurser (Wenneberg, 2010; Hirdman, 1988; Rosenberg, 2002). Genom att anlägga ett queerperspektiv på barnlitteraturen kan vi undvika att tillskriva ordet familj en heteronormativ betydelse och därmed motverka stereotypa bilder av konstruktionen av en familj. Vad får det för konsekvenser om representationen av andra familjekonstellationer än den heterosexuella kärnfamiljen inte är lika utbredd? Troligt är att det leder till att barnböcker förstärker bilden av den heterosexuella kärnfamiljen som det normala. Hur lärare förhåller sig till och möter rådande normer i samhället är en viktig beståndsdel i undervisningen och i mötena med eleverna, som även Kåreland (2013) berört. En användning av barnböcker i undervisningen bidrar till att forma elevernas verklighetsuppfattning. Allt som då inte konstrueras som normalt blir således

avvikande. Med insikten om att barnlitteratur presenterar en konstruktion av verkligheten och med exempel som framkommit genom innehållsanalyserna anser jag det angeläget att som lärare vara medveten om att barnböcker förmedlar samhällsperspektiv som kan ses som normerande.

Utifrån egna reflektioner är jag av den åsikten att den dominerande diskursen om familjen måste synliggöras för att därefter kunna brytas. Mina egna erfarenheter, från bland annat den verksamhetsförlagda utbildningen, är att en del pedagoger är mer medvetna om den heteronormativitet som råder och aktivt försöker bryta mot den genom att inkludera andra familjekonstellationer eller annan sexualitet än den normerande på olika sätt. Även om den litteratur som finns att tillgå i undervisningen, vare sig den är självvald eller tilldelad en, är konstruerad utifrån rådande normer så menar jag att den enskilda pedagogen har ett ansvar att själv synliggöra andra alternativ. Jag är medveten om att för att få förståelse för rådande normer i samhället och dominerande diskurser behövs utbildning. Ett genusperspektiv som genomsyrar hela lärarutbildningen, med ett kritiskt förhållningssätt till heteronormen, vore önskvärt och något att diskutera vidare. Att själv söka kunskap och lära sig om exempelvis konstruktioner av genus och normer välkomnas, men hur vi pratar om sexuell läggning och familjen är baserat på normer och, sett ur ett queerperspektiv, något som hela tiden måste ifrågasättas.

Metoddiskussion

Att välja en kvalitativ innehållsanalys som metod ser jag som passande för denna typ av studie. Tillförlitligheten ökar om man har en lämplig analysmetod i förhållande till studiens syfte och frågeställningar och i relation till denna studie så anser jag innehållsanalys lämplig vid analys av texter (Fejes & Thornberg, 2015:256). I ett analysarbete kommer den enskilda individens förförståelse i form av kunskaper och erfarenheter vara de som styr tolkningar i analysarbetet. För att se på verkligheten, ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, så lever jag i en konstruktion av verkligheten som bygger på hur jag uppfattar företeelser i den. Även om ett tydligt analysverktyg har utarbetats så sker tolkning av material vilket kan te sig olika beroende på vem som använder analysverktyget. Det går inte att komma ifrån att den mänskliga faktorn spelar

in. En nackdel är att innehållsanalysen blir beroende av den som utför analysen vilket medför att resultatet kan bli olika. Samtidigt kan det ses som positivt om nya insikter och infallsvinklar uppkommer. Annorlunda resultatet hade, med tanke på den mänskliga faktorns påverkan, även kunnat bero på vilka böcker som analyserats. I de fall andra skolor hade kontaktats där skolbibliotekarierna gett förslag på boktitlar hade det eventuellt varit andra böcker som analyserats vilket i sin tur kunnat visa på andra representerade familjekonstellationer. Jag är dock av den åsikten att heteronormen genomsyrar en övervägande del av de böcker som används i undervisningen, däribland till högläsning så ur den aspekten är min gissning att liknande resultat hade visats. En annan intressant aspekt att titta på är barnböckernas utgivningsår. De är utgivna 2005 samt 2007 vilket gör att de är runt 10 år gamla. Det går att diskutera ifall det faktum att de inte är nyligen utgivna kan ha inverkat på resultaten i min studie. Den bild av samhället, som skildras genom de två barnböckerna, behöver inte nödvändigtvis vara den bild av samhället som barn möter idag. Huruvida i vilken utsträckning en utveckling sker under en tioårsperiod är en annan diskussion och är troligen väldigt beroende av vilken situation man sätter i perspektiv. 10 år i mobiltelefonsutveckling skulle säkerligen skilja sig från hur familjeskildringar i barnlitteratur har utvecklats.

Vidare forskning

Det vore intressant, med tanke på det heteronormativa draget i de texter jag analyserat, att undersöka vidare hur familjemedlemmar i familjeformer som inte exemplifierats i denna studie framställs. Konstrueras den ensamstående pappan på liknande sätt som pappan i kärnfamiljen eller tillskrivs han en annan roll? Bristen på andra familjekonstellationer som t.ex. samkönade familjer vore intressant att undersöka i nästa steg. Hur beskrivs familjemedlemmarna? Med tanke på studiens något äldre barnlitteratur vore det även lämpligt att analysera nyare böcker och vidare jämföra böcker utgivna olika årtionden. På vilka sätt konstrueras familjen och finns det likheter/olikheter? En annan infallsvinkel är att utifrån elevers perspektiv titta på bilden av familjen.

Litteraturlista

Ahlberg, J. (2008). Efter kärnfamiljen: familjepraktiker efter skilsmässa. Örebro: Örebro universitet.

Ahrne, G., Roman, C. & Franzén, M. (2008). Det sociala landskapet: en sociologisk beskrivning av Sverige från 1950-talet till början av 2000-talet. (4., omarb. uppl.) Göteborg: Korpen.

Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2008). Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod. (2., [uppdaterade] uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Asplund Carlsson, M. & Pramling Samuelsson, I. (1995). Det var en gång-: om barnlitteratur i ett utvecklingspedagogiskt temaarbete. Mölndal: Institutionen för metodik i lärarutbildningen, Göteborgs univ..

Berger, P.L. & Luckmann, T. (1966). The social construction of reality [Elektronisk resurs] : a treatise in the sociology of knowledge. New York: Anchor books.

Bergström, G. & Boréus, K. (red.) (2012). Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys. (3., [utök.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Blomquist, M. (2007). Och så gav hon Herr Brun en riktig kyss: en diskursanalys av heteronormativitet i bilderböcker = [Heteronormativity in picture books]. Stockholm: Lärarhögskolan.

Butler, J. (2007). Genustrubbel: feminism och identitetens subversion. Göteborg: Daidalos.

Bäck-Wiklund, M. & Bergsten, B. (1997). Det moderna föräldraskapet: en studie av familj och kön i förändring. Stockholm: Natur och kultur.

Bäck-Wiklund, M. & Johansson, T. (red.) (2012). Nätverksfamiljen. (2. utg.)
Stockholm: Natur & Kultur.

Dominković, K., Eriksson, Y. & Fellenius, K. (2006). Läsa högt för barn. Lund:
Studentlitteratur.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Towns, A.E. & Wängnerud, L. (2017).
Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad. (Femte upplagan).
Stockholm: Wolters Kluwer.

Fejes, A. & Thornberg, R. (red.) (2015). Handbok i kvalitativ analys. (2., utök. uppl.)
Stockholm: Liber.

Halvorsen, K. (1992). Samhällsvetenskaplig metod. Lund: Studentlitteratur.

Helsing, L. (1999). Tankar om barnlitteraturen. ([Ny utg.]). Stockholm: Rabén &
Sjögren.

Hirdman, Y. (1988). Genussystemet: reflexioner kring kvinnors sociala underordning.
Kvinnovetenskaplig tidskrift. 1988:3 s. 49-63

Hirdman, Y. (2001). Genus: om det stabila föränderliga former. (1. uppl.) Malmö:
Liber.

Johannesson, J. (2007). Familjekonstellationer i modern svensk barnlitteratur: en studie
av 2006 års utgivna böcker för barn i åldern 6-9 = [Family constellations in modern
Swedish children's literature] : [a study of 2006 year's published books for children
between the ages of 6 and 9]. Malmö: Malmö högskola, Lärarutbildningen.

Johansson, B. & Svedner, P.O. (2010). Examensarbetet i lärarutbildningen. (5. uppl.)
Uppsala: Kunskapsföretaget.

Johansson, T. (2009). Familjeliv. (1. uppl.) Malmö: Liber.

Jonsson Malm, C. (2011). Att plantera ett barn: internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik. Diss. Lund : Lunds universitet, 2011. Lund.

Kjersén Edman, L. (2002). Barn- och ungdomsböcker genom tiderna. (1. uppl.) Stockholm: Natur och kultur.

Kulick, D. (1996). Queer Theory: vad är det och vad är det bra för?. *Lambda nordica*. (1996(2):3/4, s. 5-22).

Kåreland, L. (2001). Möte med barnboken: linjer och utveckling i svensk barn- och ungdomslitteratur. ([Ny, rev. och aktualiserad utg.]). Stockholm: Natur och kultur.

Kåreland, L. (2013) Barnboken i samhället. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Kåreland, L. (2015). Skönlitteratur för barn och unga: historik, genrer, termer, analyser. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Malmquist, A., Hydén, M. & Zetterqvist Nelson, K. (2012). Familjeliv hos samkönade par och andra regnbågsfamiljer. *Nätverksfamiljen*. (S. 139-157).

Nettervik, I. (1994). I barnbokens värld. (1. uppl.) Malmö: Gleerup.

Nikolajeva, M. (2004). Barnbokens byggklossar. (2., [rev. och utök.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Nilsson, F. (2005). Hedvig!. Stockholm: Natur och kultur.

Odenbring, Y. (2014). Emmaboken, den jämställda familjen och förskolan – En historisk och samhällskritisk studie. Tidsskrift för Nordisk Barnehageforskning Vol. 7, NR 2, s. 1-14, 2014.

Parr, M. (2007). Våffelhjärtat. Stockholm: Eriksson & Lindgren.

Pramling Samuelsson, I., Klerfelt, A. & Asplund Carlsson, M. (1993). Lära av sagan. Lund: Studentlitteratur.

Rosenberg, T. (2002). Queerfeministisk agenda. Stockholm: Atlas.

Sverige (2006). Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever = The act prohibiting discriminatory and other degrading treatment of children and pupils (2006:67). Stockholm: Jämställdhetsombudsmannen (JämO).

Sverige. Skolverket (2011). Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011. Stockholm: Skolverket.

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). Diskursanalys som teori och metod. Lund: Studentlitteratur.

Wenneberg, S.B. (2010). Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv. (2. uppl.) Malmö: Liber.

